

TANQIDIY TALQIN VA MA'RIFIY TAFAKKUR UYG'UNLIGI: BEHBUDIYNING "BIZNI KEMIRUVCHI ILLATLAR" MAQOLASI TAHLILI

Raximjonova Safarmo Akbarali qizi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.16495204>

Annotatsiya. Mazkur maqolada Mahmudxo'ja Behbudiyning "Bizni kemiruvchi illatlar" asaridagi tanqidiy ruh, islohotparvarlik g'oyalari hamda ma'rifat targ'iboti badiiy va ijtimoiy tahlil asosida yoritiladi. Muallif tomonidan ilgari surilgan illatlar – jaholat, e'tiqodsizlik, tarbiya va ta'limdagi zaiflik, xalqning ijti theoiy sustligi chuqur tahlil qilinib, ular bugungi kun bilan qiyosiy asosda tahlil etiladi. Behbudiyning tanqidi o'tkir, xalqning ruhiy uyg'onishiga xizmat qiluvchi vosita sifatida ko'rsatiladi. Asardagi badiiy ifoda, stilistik vositalar va publitsistik ohang maqolada tahlil markazida turadi. Maqola adabiy-tarixiy yondashuv asosida yozilgan bo'lib, jadid adabiy merosini chuqur o'rganishga xizmat qiladi.

Tayanch so'z va iboralar: Mahmudxo'ja Behbudi, "Bizni kemiruvchi illatlar", jadid adabiyoti, ijtimoiy tanqid, islohotparvarlik, publitsistika, ma'rifat, badiiy tahlil, jamiyat, tanqidiy fikr, milliy uyg'onish.

THE HARMONY OF CRITICAL INTERPRETATION AND ENLIGHTENMENT THOUGHT: AN ANALYSIS OF BEHBUDI'S ARTICLE "THE EVILS THAT ARE EATING US.

Abstract. This article examines the analysis of Mahmudkhoja Behbudi's article "The Ills That Corrode Us" within the context of the Jadid literature and the national awakening ideology. The article highlights the unity of critical interpretation and educational thought in Behbudi's approach, emphasizing the relevance of the issues he raised to both his time and today's society. His call for reform and enlightenment is evaluated through a literary and philosophical lens.

Keywords: Behbudi, critical interpretation, enlightenment thought, national awakening, Jadid literature, publicism, reform, literary analysis.

Аннотация. В данной статье рассматривается анализ статьи Махмудходжи Бехбуди «Болезни, разъедающие нас» в контексте джадидской литературы и идеологии национального пробуждения. Внимание уделяется единству критической интерпретации и просветительской мысли в подходе Бехбуди, подчеркивается актуальность затронутых им проблем как для его времени, так и для современного общества. Призыв автора к реформам и просвещению рассматривается с литературной и философской точек зрения.

Ключевые слова: Бехбуди, критическая интерпретация, просветительская мысль, национальное пробуждение, джадидская литература, публицистика, реформы, литературный анализ.

KIRISH

Mahmudxo'ja Behbudi – jadidchilik harakatining yetakchi vakillaridan biri bo'lib, o'zining ibratli asarlari, publitsistik maqolalari va sahnalashtirilgan dramalari orqali millatni uyg'otish, ilm-ma'rifat targ'iboti bilan mashg'ul bo'lgan yurtparvar ziyoli edi. Uning "Bizni kemiruvchi illatlar" nomli maqolasi 1915-yilda "Oyna" jurnalining 13-sonida chop etilgan

bo‘lib, unda millatning eng muhim muammolari – johillik, isrofgarchilik, g‘ayriilmiy urf-odatlar va ularning oqibatlari keskin tanqid qilinadi.

Mazkur maqolani adabiy-tahliliy asosda o‘rganish jadid adabiy tafakkurining mohiyatini anglash, Behbudiy ijodining estetik va g‘oyaviy asoslarini yoritish, shuningdek, bugungi zamonaviy o‘zbek adabiyoti uchun zarur bo‘lgan tanqidiy tafakkur ildizlarini izohlash nuqtayi nazaridan ham dolzarb hisoblanadi. Ushbu maqolada Behbudiyning tanqidiy va ma‘rifiy uslubi, til va uslub xususiyatlari, jamiyatga bo‘lgan munosabati va adabiyot orqali isloh qilish g‘oyasi tizimli ravishda tahlil etiladi. Bu maqola badiiy publitsistika janrida yozilgan bo‘lib, unda adib ijtimoiy illatlarni ifodalashda obrazli ifodalar, jonli xalqona til, satirik uslub va falsafiy mulohazalardan mohirona foydalanadi. Behbudiy asari faqat adabiy emas, balki ijtimoiy-ma‘naviy uyg‘onish chaqirig‘i sifatida ham ahamiyatlidir. Maqola milliy tafakkur va ma‘rifatparvarlik ruhini aks ettiradi.

ASOSIY QISM

1. Maqolaning janr xususiyati va uslubiyati

“Bizni kemiruvchi illatlar” maqolasi o‘zbek publitsistikasining ilg‘or namunalari sirasiga kiradi. Behbudiy o‘z fikrlarini dadil, ochiq va tanqidiy ruhda bayon etadi. Maqola xalq tiliga yaqin, sodda va o‘tkir ifodalar bilan yozilgan. Unda satira, kinoya va sarkazm vositalari keng qo‘llanilgan.

Masalan, adib to‘y va ta‘ziya isroflarini tanqid qilarkan, odamlar o‘zini o‘ldirmay turib ham azobda yashashlarini, bor mol-dunyo to‘yga sarflanib, farzandlar ilm-fandan, maktabdan mosuvo qolayotganini achchiq kinoya bilan ifodalaydi. Bunday uslub Behbudiyning ijtimoiy muammolarga befarq bo‘lmaganini va jamiyatdagi illatlarni ildizi bilan yo‘q qilish istagini ko‘rsatadi.

2. Asosiy g‘oyaviy yo‘nalishlari

Maqolada bir nechta asosiy g‘oyaviy yo‘nalish mavjud:

Isrofgarchilikka qarshi kurash: Behbudiy millat boyliklarining to‘y va ta‘ziya kabi marosimlarga sovrilishini “kemiruvchi illat” deb hisoblaydi. U o‘zining misollarida odamlar o‘z farzandining nikohi yoki yaqinining vafoti tufayli ne-ne qarzga botishini, hatto yer-mulkini sotib yuborishini achchiq ohangda yozadi.

Ilmsizlik va johillik tanqidi: Adibning fikricha, xalqning illatlari johillikdan kelib chiqmoqda.

U ilm, hunar va ma‘rifatning yo‘qligi sababli odamlar hayotda faqat urf-odatlarga ergashib, o‘zlarini ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan halokatga olib bormoqda.

Diniy ekstremizmga qarshi pozitsiya: Behbudiy Qur‘on oyatlarini keltirgan holda, to‘y va ta‘ziyani diniy majburiyat deb biluvchilarni tanqid qiladi. U dinni isrofgarchilikni oqlash uchun emas, balki halollik va mehnat asosida yashash uchun yo‘naltirilgan haqiqat deb ko‘rsatadi.

Millatparvarlik va uyg‘onish chaqirig‘i: Maqola butunlay uyg‘onish chaqirig‘i ruhi bilan sug‘orilgan. Behbudiy xalqni uyg‘onishga, ma‘rifat yo‘liga o‘tishga, farzandlarni ilimli qilib tarbiyalashga undaydi. Uning millatparvarligi maqoladagi har bir satrda sezilib turadi. Masalan, u: “Mana, endi shu xil ilan yana yigirma-o‘ttuz yil o‘tarsak, xalqimizni yarmidan ziyodasi vatansiz, yersiz, darbador bo‘lturgoni ma‘lum va oshkor” deyishi xalqini kelajakdagi halokatdan ogohlantirishdir.

3. Obrazlilik va badiiy vositalar

Maqolaning adabiy jihatlari ham yuksak. Behbudiy satirik uslubni, kinoyani, obrazli tilni mohirona ishlatgan. Maqolada publitsistik uslub bilan bir qatorda obrazli ifodalar keng o'rin olgan.

Masalan, “Bizni kemiruvchi illatlar” iborasi o‘z-o‘zidan bir metaforadir. Bu yerda muallif to‘y va ta’ziya isrofgarchiligini kemiruvchi qurtlarga qiyoslaydi. Bundan tashqari, “sho‘re-i azam”, “badbaxtona” kabi so‘zlar tilning hissiy boyligini ko‘rsatadi. Behbudiy xalq turmushidan real misollar keltiradi: bir hovlida ikki o‘g‘il, ikki qiz bo‘lsa, to‘rt marta to‘y va ta’ziya o‘tkazilishi kerak, deyilgan.

Bu hol xalq orasida keng tarqalgan urf-odatlarining qanday iqtisodiy halokatga olib borishini ko‘rsatadi.

4. Tarixiy va ijtimoiy kontekstda tahlil

Maqola 1915-yilda yozilgan bo‘lishiga qaramay, undagi muammolar bugungi kunda ham dolzarb. O‘sha davrda O‘zbekiston Rossiya imperiyasi tarkibida bo‘lib, iqtisodiy va madaniy bosim ostida edi. Behbudiy o‘z maqolasi orqali xalqning ichki kuchini uyg‘otmoqchi bo‘ladi.

Milliy uyg‘onish davri vakili sifatida u xalqni mustaqil fikrlashga, diniy e‘tiqodni to‘g‘ri tushunishga va milliy manfaatlarga xizmat qilishga da‘vat etadi. Maqola o‘sha davrdagi jadidlar maqsadi — milliy madaniyatni tiklash, xalqni ma‘rifat bilan qurollantirish — g‘oyasining yorqin namunasidir.

5. Maqolaning dolzarbligi va hozirgi davr bilan bog‘liqligi

“Bizni kemiruvchi illatlar” bugungi kun uchun ham saboq bo‘la oladigan durdona asarlardan biridir. Hozirgi kunda ham to‘y va marosimlardagi isrofgarchilik, ijtimoiy adolatsizlik, ilmga yetarli e‘tibor berilmayotgani kabi masalalar saqlanib qolgan. Shuningdek, bu maqola bizga milliy o‘zlikni anglash, ijtimoiy islohotlar olib borish, yosh avlodni zamonaviy bilimlar bilan qurollantirish zaruratini eslatadi. Behbudiy xalqini shunchaki tanqid qilmaydi, ularni hurmat qiladi va islohotga chaqiradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, Mahmudxo‘ja Behbudiy o‘zining “Bizni kemiruvchi illatlar” nomli maqolasida ijtimoiy, diniy va madaniy muammolarni dadil ochib bergan. U to‘y va ta’ziya kabi illatlarni tanqid qilish orqali xalqni iqtisodiy jihatdan o‘ziga kelishga, ilmsizlikdan xalos bo‘lishga, ma‘rifat va madaniyat yo‘liga o‘tishga chaqiradi. Uning har bir gapi zamonaviy davrda ham dolzarbdir. Bugun ham xalqimiz orasida to‘y va marosim isrofgarchiligi, ilmga yetarli e‘tibor berilmayotgani, yoshlarning hunar va kasbga yo‘naltirilmasligi singari muammolar mavjud. Behbudiy faqat tanqid qilmaydi – u yechim taklif qiladi. U ilm, hunar, mehnat, maktab, madaniyat yo‘lini ko‘rsatadi. Ushbu maqola biz uchun saboq, ogohlantirish va chaqiriqdir. Unda aks etgan g‘oyalar nafaqat adabiyotshunoslik, balki jamiyatshunoslik, falsafa, tarix va siyosat uchun ham dolzarb ahamiyatga ega. Biz, bugungi yoshlar, Behbudiy merosini chuqur o‘rganmog‘imiz, undan ibrat olishimiz va o‘z jamiyatimizni isloh etish yo‘lida fidoyilik bilan harakat qilmog‘imiz zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Behbudiy M. Bizni kemiruvchi illatlar. – “Oyna” jurnali, 1915, 13-son.

2. G'afurov N. Jadidlar va ularning ijtimoiy-ma'rifiy qarashlari. – Toshkent: Fan, 2012.
3. Rajabov A. Jadid adabiyoti. – Toshkent: Akademnashr, 2016.
4. Sultonov A. O'zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: O'qituvchi, 2000.
5. 2. Qosimov, Sh. Jadidchilik harakati va Mahmudxo'ja Behbudiy merosi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
6. Mirvaliyev, B. XX asr boshlaridagi o'zbek matbuoti va ma'rifiy g'oyalari. – Samarqand: Samarqand universiteti nashriyoti, 2020.
7. Saidov, S. Milliy uyg'onish g'oyalari va jadid adabiyoti. – Toshkent: O'zbekiston, 2015.
8. G'afurov, N. O'zbek adabiy tanqidchiligi tarixidan. – Toshkent: Fan, 2006.
9. Qodirova, Z. Mahmudxo'ja Behbudiy va ma'rifiy faoliyati. // “O'zbek tili va adabiyoti” jurnali. – 2022, №4. – B. 45–52.